

משרד החינוך והתרבות
המינהל הפדגוגי
האגף לתכניות לימודים

הערכה מעצבת לתכנית "ביתא ישראל"
(תכנית הלימודים לילדים עולים מאתיופיה)

חגית אהרונוף

ירושלים התשמ"ט - 1989

עמ'	תוכן העניינים
4	רשימת הלוחות
5	מבוא: הרקע לכתיבת התכנית הייחודית "ביתא ישראל"

פרק א': רקע וסקירת ספרות.

	1. יהדות אתיופיה.
8	1.1 - רקע.
	1.2 - מעמדה ושמירתה של הדת בקרב
10	יהודי אתיופיה.
11	1.3 - החינוך באתיופיה.
12	1.4 - עלייה וקליטה.
	1.5 - תפיסות חברתיות-תרבותיות בקרב
13	אוכלוסיית "ביתא ישראל".

2. על התכנית "ביתא ישראל".

	2.1 - הבעיות בהתאמת התכנית
	"ביתא ישראל" לדפוסי העבודה
17	באגף לתכניות לימודים (מודל אדן).
19	2.2 - אוכלוסיית היעד של התכנית.
22	2.3 - מטרות התכנית והנחיות למורה.
	א. בתחום ההכרתי (הקוגניטיבי).
	ב. בתחום הריגושי.
23	2.4 - פירוט החומרים הכלולים בתכנית.

פרק ב': מתודולוגיה.

	1. מערך ההערכה.
25	1.1 - שאלות המחקר.
25	1.2 - המדגם.

2. כלים ושיטות

- 2.1 - הכלים לאיסוף הנתונים, עיבודם וניתוחם 28
2.1.1 - תצפיות 28
2.1.2 - ניתוח תוכן (השיטה: יתרונות, קשיים ודרכי תיקוף) 29
2.1.3 - הראיון 32

פרק ג': ממצאים.

בתחום התרבותי - דפוסי חשיבה והתנהגות לימודית

- שאלה 1: באיזו מידה המורה מעודדת את הילדים לשאול, להעריך ולבקר ולעשות שימוש בחשיבה "פתוחה" - חשיבה יצירתית, רב כיוונית? וכיצד נענים הילדים לעידוד זה?
1.1 - הגדרת המשתנה
דוגמאות לעידוד שנותנת המורה
33 ודוגמאות לתגובות התלמידים
א. הבעת דעה
ב. השערת השערות
ג. עידוד להשלים פערים
ד. הסקת מסקנות
וקביעת קריטריונים
ה. הערכת התשובה של הזולת
ו. שאילת שאלות
1.2 - ממצאים 47

שאלה 2: מה מידת השתתפותם של הילדים

- בשיעור? מה אופי ההשתתפות?
- באיזו מידה נוטים הילדים ליזום במהלך השיעור?
- באיזו מידה הילדים שואלים שאלות?
2.1 הגדרות ודוגמאות 50
2.2 ממצאים 54

בתחום הקניית הידע (בתחום הקוגניטיבי)

3. באיזו מידה מתבצעת המחשה בתהליך

ההוראה? 55

3.1 - הגדרת המשתנה ודוגמאות. 55

3.2 - ממצאים. 71

שאלה 4: באיזו מידה המורה מרבה בחזרות?

4.1 - הגדרת המשתנה ודוגמאות. 73

4.2 - ממצאים. 75

בתחום האמוציונאלי - תרבותי

שאלה 5: באיזו מידה המורה מטפחת

את זיקתם של הילדים למורשתם?

5.1 - הגדרת המשתנה ודוגמאות. 77

5.2 - ממצאים. 81

בתחום האמוציונאלי

שאלה 6: באיזו מידה המורה נותנת חיזוקים

חיוביים?

6.1 - הגדרת המשתנה ודוגמאות. 83

6.2 - ממצאים. 85

פרק ד': דיון והמלצות.

1.1 - דיון. 87

1.2 - סיכום. 97

1.3 - המלצות. 99

רשימת הלוחות

לוח מס'	הנושא	עמ'
1.	שכיחות העידוד לשאול, להעריך ולבקר	48
2.	שכיחות העידוד לשאול, להעריך ולבקר עפ"י רמת הכיתה	48
3.	אופי השתתפותם של הילדים בשיעור	54
4.	שכיחות ההמחשות בתהליך ההוראה	72
5.	שכיחות החזרות על פי אופי השיעור	75
6.	שכיחות החזרות על פי רמת הכיתה	76
7.	שכיחות ההיגדים הקשורים לטיפול זיקתם של הילדים למורשתם	82
8.	שכיחות החיזוקים החיוביים	85

מבוא: הרקע לכתיבת התכנית הייחודית "ביתא ישראל"

בשנת 1984 נחשפה לראשונה בפומבי פרשת עלייתם של יהודי אתיופיה. עלייה זו שונה הייתה משאר העליות שידעה מדינת ישראל מעולם. נוצרו בעיות מיוחדות בתחום החינוך וההוראה והיה צורך בפתרונות מהירים ומידיים. מסלול הקליטה של ילדים אלו היה אולפן קצר בן מספר חודשים ומיד לאחריו לימודים בכיתות-קלט, שהן כיתות המאכלסות רק ילדים אתיופיים, זאת במשך שנה עד שנה וחצי. מכאן ואילך היה על ילדי "ביתא ישראל" (כך הם מכנים עצמם) להתאקלם בכיתות רגילות.

כאמור לעיל, נחשפה עלייה מאסיבית מאתיופיה רק בשנת 1984, אך מסתבר ש"טפטוף" עלייה היה קיים כבר מספר שנים. המורים נאלצו במשך השנים לאלתר תכניות-לימודים ולהתמודד עם בעיות, לא תמיד בהצלחה מלאה. בשנת תשמ"ה (1984) קיבל על עצמו צוות ספרות ולשון ממ"ד באגף לתכניות לימודים של משרד החינוך והתרבות להכין תכנית-לימודים כוללת לילדי "ביתא ישראל". תכנית זו אינה דומה לתכניות אחרות שפותחו עד כה במשרד החינוך במספר מאפיינים:

א. תכנית איטגרטיבית.

בדרך כלל כותבי התכנית הם אנשי תחום הדעת (Subject matter) המסתייעים ביועץ מדעי באותו תחום, לצורך ייעוץ והכוונה. במקרים שיש צורך לברר סוגיה ספציפית פונים למומחה נוסף עפ"י הצורך (למשל: לפסיכולוג חינוכי, ללשונאי וכו'). לילדי "ביתא ישראל", לעומת זאת, נבנתה תכנית אינטרדיסציפלינרית מובהקת. נציגי כל הצוותים ישבו בצוותא והגדירו איש איש בתחומו את המושגים שיש ללמד באותו תחום, עפ"י סדר חשיבותם. נקבעה תכנית כוללת שתשלב את הוראת המקצועות

השונים, במידת האפשר, הוראת מיומנויות והרגלי למידה, וכן מושגי חשיבה בסיסיים.

יש לזכור שאם ילד אתיופי מגיע לארץ בגיל 12, הוא חייב תוך שנה להשלים כ-8-9 שנות השכלה, כדי להשתלב בהצלחה בכיתה רגילה המתאימה לגיל הלומד ולהיות בעל סיכויי הצלחה בהמשך לימודיו כמו ילד שקיבל את חינוכו במערכת החינוך בארץ. נתון זה מאלץ את כותבי התכנית להגדיר את הצרכים הדחופים ביותר בתחומי הידע והרגלי העבודה הנקנים.

בדרך כלל לא נכתב באגף לתכניות לימודים מדריך למורה המחזיק הנחיות למורה ודוגמאות למערכי שיעור בתחומי דעת שונים; כי, כאמור, שיטת העבודה היא: כתיבת תכנית-לימודית בצוותי מומחים בהתאם לתחום-הדעת (צוותי ספרות, צוות מקרא, צוות מתמטיקה וכו').

כאן, מדובר בילדים עם צרכים ספציפיים, עם מנטליות שונה, עם עבר קשה. חלק מן הילדים מעולם לא ביקר בביה"ס. לאותם ילדים אשר מעולם לא הייתה כל התנסות לימודית נוצר צורך דחוף להקנות הרגלי למידה בסיסיים, ולפעמים מושגי חשיבה בסיסיים שהם מעולם לא התמודדו עמם. למשל: "פירוט והכללה" זו מיומנות המתורגלת במערכת-החינוך כבר מגיל הגן, מי שמעולם לא התנסה בכך, אין לצפות שיוכל לעשות זאת. יתר על כן, סביר להניח שהוא יתקשה במניפולציות חשיבתיות ברמה גבוהה יותר (בלום, 1956).

הילדים הללו באו מחברה פאטריאכלית המקבלת את דברי המבוגר ללא עוררין, לכן אין להם מיומנות שאילת השאלות וההתדיינות (רוזנמן, 1983). גם מעמדם באתיופיה (בשל הנסיבות) היה כשל מבוגרים ועתה הם מתחילים דרך חדשה מתחילתה ויש חשש שיחס המורים אליהם יהיה כאל ילדי כתה א' - אשר על כן היה צורך במדריך כולל אשר יצייר את מצבם, יגדיר את המטרות הכלליות (בהוראה ובחינוך), וכן יטווה דרכי

פעולה ועבודה הספציפיים להוראת ילדי "ביתא ישראל", כדי לסייע בקליטתם בכיתות האם (הכיתות הרגילות).

מאחר שהנושא היה חדש ובלתי מוכר לצוות האחראי, נערכו ביקורים באולפן ובכיתות קלט, וכן מפגשים עם אנשי עליית הנוער האחראיים לקליטת נוער, פסיכולוגים, סוציולוגים, מורים, מפקחים וכל מי שהיה לו ניסיון עם אוכלוסייה זו. במפגשים עם הנ"ל השתתפו אנשי כל הצוותים שלקחו חלק בתכנית. לאחר שנלמדו הבעיות, הוגדרו על-ידי הצוות ממשרד החינוך הצרכים והמטרות, ונבנתה התכנית.

ב. "קיצור דרך" בפיתוח התכנית.

האגף לתוכניות לימודים (להלן ת"ל) עובד בדרך כלל, בשיטה הטיילוריאנית (טיילור, 1950), עפ"י שיטה זו תהליך כתיבת החומרים מחייב הגדרת מטרות, כתיבת מהדורת ניסוי, לאחריה הערכה מעצבת, הרצת התכנית ובעקבות ההרצה הערכה מסכמת. המהדורה הסופית (מסחרית) נכתבת לאחר כל הפרוצדורות של מהדורת הניסוי (על שלבי הניסוי, העיצוב וההרצה ראה: לוי, 1971). במקרה זה, דהיינו בתכנית "ביתא ישראל" הזמן היה בבחינת חרב המונחת על הצוואר. תהליך ממושך כזה עלול היה להצמיח עוד דור שלם שסיכויו להצלחה קלושים, אשר על כן, בתוך פחות מחצי שנה ראו אור כל החומרים שתוכננו, כאשר כמעט שלא היה שלב של ניסוי ובוודאי שלא תהליך של הערכה מעצבת.